GECEKONDU

Türkiye'de Kırsal Göç ve Kentleşme

KEMAL KARPAT

timaş akademi
SOSYOLOJİ

GECEKONDU

Türkiye'de
Kırsal Göç ve Kentleşme

KEMAL H. KARPAT

timaş
akademi

PROF. DR. KEMAL H. KARPAT

Dobruca'nın Babadağ kasabasının Armutlu köyünde doğdu. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olduktan sonra akademik çalışmalarına önce Washington'da yüksek lisans, akabinde New York'ta doktora programlarında devam etti. Birleşmiş Milletler Toplumsal Araştırmalar Bölümü'ndeki görevinin ardından sırasıyla Montana Devlet Üniversitesi, New York Üniversitesi, Princeton Üniversitesi, Robert Kolej, Bilkent Üniversitesi, ODTÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi, Harvard Üniversitesi, Johns Hopkins Üniversitesi, Columbia Üniversitesi ve Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales gibi eğitim kurumlarında yöneticilik, öğretim üyeliği ve konuk öğretim görevliliği faaliyetlerinde bulundu. Türk Araştırmaları Derneği, Türk Araştırmaları Kurumu ve Ortadoğu araştımalarını bünyesinde barındıran MESA'nın (Middle East Studies Association) başkanlıklarını yaptı. Orta Asya Çalışmaları Derneği'nin kurucu başkanlığından sonra Wisconsin Üniversitesi Orta Asya Çalışmaları Programı'nın kurucu başkanlığı görevinde bulundu (1989-1995). *International Journal of Turkish Studies*, *Central Asian Survey* ve *Journal of Muslim Minority Affairs* dergilerinin yayın kurullarında yer aldı. Halen Türk Tarih Kurumu onur üyesi olan Karpat, bilimsel çalışmaları nedeniyle, Romanya Bağımsızlık Madalyası ve Bükreş Üniversitesi Dimitri Cantemir Madalyası'yla ödüllendirildi. Kendisine Romanya Ovidius Üniversitesi ve Rusya Çuvaş Millî Üniversitesi tarafından fahri doktora verildi. Rusya Kazan Bilimler Akademisi Onursal Üyeliği, Wisconsin Üniversitesi Hilldale Ödülü ve Türk Bilimler Akademisi Ödülü'ne sahip olan Karpat 20 ülkede yayımlanmış 100'ü aşkın makaleye ve çok sayıda kitaba imza attı. Uzun yıllar Wisconsin Üniversitesi-Madison Tarih Bölümü'nde öğretim üyeliği yapan, TBMM Onur Ödülü ve TC Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Büyük Ödülü sahibi olan Karpat 21 Şubat 2019 tarihinde vefat etmiştir. Kabri Fatih Camii Haziresi'ndedir.

Derlediği bazı eserler: *Social Change and Politics in Turkey* (Brill, 1973), *Ottoman State and its Place in World History* (Brill 1974), *Turkey's Foreign Policy in Transition* (Brill, 1975), *The Turks of Bulgaria: The Social-Political History of a Minority* (The Isis Press,1990), T*urkish Foreign Policy: Recent Developments* (Brill, 1996), O*ttoman Past and Today's Turkey* (Brill, 2000).

Kitapları: *Turkey's Politics: The Transition to a Multi-Party System* (Princeton University Press, 1959), *Political and Social Thought in the Contemporary Middle East* (Praeger, 1968, 1971), *Çağdaş Türk Edebiyatında Sosyal Konular* (Varlık, 1962, 1971), *Inquiry into the Social Foundations of Nationalism in the Ottoman State* (Princeton, 1972), *Gecekondu Üzerine* (ODTÜ, 1973), *Osmanlı ve Dünya* (2000), *Ottoman Population 1830-1914 Demographic and Social Characteristics* (University of Wisconsin Press, 1985), *The Politicization of Islam: Reconstructing Identity, State, Faith and Community in the Late Ottoman State* (Oxford University Press, 2001), *Studies on Ottoman Social and Political History. Selected Articles and Essays* (Brill, 2002), *Studies on Turkish Politics and Society. Selected Articles and Essays* (Brill, 2004), *Osmanlı'dan Günümüze Elitler ve Din* (Timaş Yayınları, 2009), *Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji* (Timaş Yayınları, 2009), *Osmanlı'dan Günümüze Edebiyat ve Toplum* (Timaş Yayınları, 2009), *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset* (Timaş Yayınları, 2010), *Osmanlı Nüfusu* (1830-1914) *Demografik ve Sosyal Özellikleri* (Timaş Yayınları, 2010), *Osmanlı'dan Günümüze Ortadoğu'da Millet, Milliyet, Milliyetçilik* (Timaş Yayınları, 2011), *Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik* (Timaş Yayınları, 2012), *Türk Dış Politikası Tarihi* (Timaş Yayınları, 2012), *Kısa Türkiye Tarihi* (Timaş Yayınları, 2013), *İslâm'ın Siyasallaşması* (Timaş Yayınları, 2013), *Osmanlı Modernleşmesi* (Timaş Yayınları, 2014), *Türkiye ve Orta Asya* (Timaş Yayınları, 2014), *Osmanlı ve Dünya* (Timaş Yayınları, 2015), *Acıyı Bal Eylemek* (Timaş Yayınları, 2015), *Bir Ömrün İnsanları* (Timaş Yayınları, 2015), *Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm* (Timaş Yayınları, 2016), *Osmanlı'da Milliyetçiliğin Toplumsal Temelleri* (Timaş Yayınları, 2017), *Sarı Saltuk Diyarı Babadağı* (Timaş Yayınları, 2018), *Osmanlı Devleti'nin Kısa Sosyal Tarihi* (Timaş Yayınları, 2019).

ABDULKERİM SÖNMEZ

Abdulkerim Sönmez Hacettepe Üniversitesi Sosyal Çalışma Bölümü'nden mezun oldu. Yüksek Lisans eğitimini Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde, doktora eğitimini ise İngiltere'de Durham Üniversitesi'nde tamamladı. Yüksek Lisans tezini 1930'lardan 1980'lere kadar Türkiye'de gayri-resmi (imam nikâhlı) evlilik oranlarının toplumsal ve iktisadi kalkınma göstergeleri ile ilişkisi hakkında hazırlayan Sönmez, doktora çalışmasında Türkiye'de kırsal dönüşüm ve köylülüğün beka stratejileri sorununu Orta Karadeniz Bölgesi'nde fındık üreticiliği bağlamında inceledi. Yüksek Lisans ve doktora tezi çalışmaları etrafındaki araştırma ilgileri yanında Sönmez, doktora sonrasında Türkiye'de zorunlu göç ve yerinden olma, toplumsal tabakalaşma ve trafik güvenliği konularında da araştırma ve bilimsel yayınlar yapmıştır. Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğretim üyesi olan Sönmez ağırlıklı olarak klasik sosyoloji kuramları, sosyal bilimlerde metodoloji, tarım ve köylülük, toplumsal sınıflar ve toplumsal tabakalaşma ve din sosyolojisi dersleri okutmaktadır. Elinizdeki bu çalışma E. Wolf'un *Köylüler* kitabı ardından Sönmez'in tercüme ettiği ikinci kitaptır.

İÇİNDEKİLER

5. BASKIYA ÖNSÖZ / 9
TEŞEKKÜR / 17
TÜRKÇE ÇEVİRİYE ÖNSÖZ / 19
ÇEVİRMENİN ÖNSÖZÜ / 23
GİRİŞ / 25

BÖLÜM 1
KARŞILAŞTIRMALI BAKIŞ AÇISINDAN GECEKONDU / 31

BÖLÜM 2
TÜRKİYE'DE GÖÇÜN VE GECEKONDUNUN TARİHSEL KÖKLERİ / 73

BÖLÜM 3
GECEKONDUNUN KURULUŞU VE GELİŞİMİ / 103

BÖLÜM 4
GECEKONDUNUN TOPLUMSAL VE İKTİSADİ YAPISI / 119

BÖLÜM 5
ÜÇ GECEKONDUDA DERNEKLEŞME VE LİDERLİK / 137

BÖLÜM 6
GECEKONDUNUN KENTLEŞMESİ / 155

BÖLÜM 7
GECEKONDU-KÖY İLİŞKİLERİ VE KIRSAL DEĞİŞMELER / 181

BÖLÜM 8
GECEKONDUDA SİYASET VE PARTİ TARAFTARLIĞI / 207

SONUÇ / 237
KAYNAKÇA / 242
DİZİN / 255

Bilindiği üzere, Timaş Yayınları uzun yıllardır Kemal Karpat'ın toplu eserlerinin yayıncılığını üstlenmiş durumda; an itibarıyla yirmi ciltten fazla kitabın oluşturduğu bir Kemal Karpat kitaplığımız var.

Maalesef, Türkiye akademisinin bu seçkin üyesi 21 Şubat 2019'da aramızdan ayrıldı. Kemal Karpat'ın anısına duyduğu saygının bir ifadesi olarak, bundan sonra (yaklaşık olarak 2020 yazı diyebiliriz) öğrencisi ve kendisiyle beraber çalışıp pekçok bilimsel faaliyetinde farklı farklı sorumluluklarla görev almış olan Kaan Durukan Kemal Karpat külliyatına elinden geldiğince katkıda bulunacaktır.

5. BASKIYA ÖNSÖZ

Bir süredir Timaş Akademi serisinin Danışma Kurulu üyesi olmanın yanısıra, vefatından sonra anısına saygımdan, şahsına sevgimdem dolayı, son öğrencilerinden olduğum Kemal Karpat'ın yapıtlarının dizi danışmanlığını da üstlendim. Aşağıda okuyacağınız satırları, uzun yıllardır Kemal Karpat külliyatını yayımlayan Timaş Tarih için, kitabın yeni baskılarının başına eklenmek üzere kaleme almıştım, ancak zaman içinde çabalarımıza emek veren arkadaşlarımızla birlikte çalışmanın esas itibarıyla sosyolojik niteliği sebebiyle Timaş Tarih'ten ziyade farklı farklı disiplinleri, bu arada sosyolojiyi gündeme taşımayı amaçlayan Timaş Akademi'ye uygun düşeceğine karar verdik. Bir diğer mutluluğum, Karpat Hoca'nın artık klasik vasfını kazanmış bu eserinin kendisinin aramızdan ayrılışının üçüncü sene-i devriyesine denk gelmesidir. Ruhu şad olsun!

Kaan Durukan
Aralık 2021
Cağaloğlu, İstanbul

Bir an için duralım, derin bir nefes alalım, cep telefonlarımızı, masaüstü ya da masaüstü olmayan bilgisayarlarımızı, arabalarımızı, markalı-markasız elbiselerimizi, ayakkabılarımızı, tatillerimizi, akla hemen gelen, gelmeyen bu minval tüm tükettiklerimizi unutalım. Böyle bir bilinçli unutuş yaşadığımızda, mevzunun altını biraz kazıdığımızda insanoğlunun dünya üzerindeki varoluşunu sürdürebilmesi için, kısadan söylersek yaşayabilmesi için iki temel ihtiyaca varırız: gıda ve barınak. Başka pekçok şey olmaksızın, aslında ezici sayıdaki şey olmaksızın hayatın devamı mümkündür, ancak beslenmeden ya da başının üzerinde iyi-kötü bir dam olmadan insanın yok olması sadece bir zaman meselesidir: belki gün hesabı, bazen saatler, kimi zaman da yalnızca dakikalar...

İşte göç olgusu bu iki temel, olmazsa olmaz ihtiyaca yönelik en ciddi tehdit, en can alıcı değişimdir. Evinden olmak, kendini veya en başta ailen olmak üzere sorumlu olduklarını besleyememe kaygısı, bunların sonucunda öyle ya da böyle alıştığın fiziki, manevi ortamın dışına düşmek ademoğlu, havvakızının deneyimleyebileceği en müthiş meydan okumalardan biridir. Hele de bu göç kendince bir seçimin, bir tercihin neticesi olarak değil de, savaş gibi, sürgün gibi, doğal felaket gibi mücbir sebeplerin, zorlayıcı şartların gölgesinde gerçekleşmişse.

Göç, Kemal Karpat için salt akademik bir merak, bilimsel bir ilgi alanı değildi, doğrudan kendi şahsi yaşam tecrübesi idi. Çoğu kişi için bir sefer dahi büyük yıkım, etkisi ömür boyu sürecek müthiş bir deneyim iken iki kez göçmen durumuna düşmüştü Hoca. İlkinde, Romanya'dan Türkiye'ye geçiş dilini, kültürünü bildiği, sahiplendiği bir coğrafyaya ulaşmak anlamına geldiğinden bu göç –kendi tabiriyle- bir tür "iç göç" olarak algılanabilirdi; ikincisi, Türkiye-ABD hattı ise Kemal Bey'in tam anlamıyla unsurlarına yabancı olduğu bir süreç, bilinmeze yolculuktu. Bu sebepten bütün ilmi kariyeri boyunca, *Türk Demokrasi Tarihi*'nden (1959) *İslam'ın Siyasallaşması*'na kadar (2001) farklı farklı düzlemlerde de olsa göç ile uğraştı, göç hakkında çalıştı, bu temayı yaşamsal bir gerçek olarak her daim kafasında taşıdı.

Elinizdeki kitap, Kemal Karpat'ın 1976 yılında Cambridge University Press tarafından basılan *The Gecekondu: Rural Migration and Urbanization* başlıklı kitabının tercümesidir. Daha önce İmge Yayınları, sonrasında Timaş Yayınları tarafından *Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm* başlığıyla yayımlanmıştı. Çeviriye tam olarak katıldığımı, İngilizce versiyonunda dahi "Gecekondu" ibaresi kullanılmışken Türkçede niye bu yola gidilmediğini anladığımı söyleyemeyeceğim; diğer yandan, bu yüzden bazı üniversite mensuplarının da bu çalışmanın çevrilmediğini sandığını kişisel görüşmelerden biliyorum. Ancak, bir şekilde böylesini tercih etmişti Hoca (yanlış hatırlamıyorsam, baştaki "Türkçe Çeviriye Önsöz" kısmını bilgisayarda ben yazmıştım, ama başlık konusu aramızda geçmemişti); çeviriyi üstlenen Abdulkerim Sönmez'in önsözünde de bu husus teyid ediliyor. Bu baskıda orijinale sadık kalmayı, böylece bahsettiğim kafa karışıklığını ortadan kaldırmayı kararlaştırdık.

Bu serideki bazı önsözler de dahil, daha önceki kimi yazılarımda Kemal Karpat'ı yalnızca tarih alanına hapsetmenin haksızlık olacağını, kendisinin tarihçiliğinin yanısıra siyasetbilimci, sosyolog, demograf, edebiyat araştırmacısı gibi (şüphesiz belli oranlarda) ek akademik kimliklerinin de bulunduğunun altını çizmeye çalışmıştım. İşte elinizdeki eser Karpat'ın sosyoloji ilgisinin en açık biçimde ortaya konduğu, bu sahadaki çabasının kristalleşerek net ifadesini bulduğu çalışmadır.

Herhalde en başta belirtilmesi gereken, yöntemin doğrudan sosyolojinin yöntemi olduğudur. Metnin temeli, araştırmanın niteliğini tanımlayan en önemli etken alan çalışmasıdır. Karpat, yetkin bir sosyolog hassasiyetiyle alan çalışmasının –fiziki ve entelektüel- sınırlarını belirlemiş,[1] kendi seçtiği 16 üniversite öğrencisinden oluşan

1 "Fiziki ve entelektüel sınırlar" ifadesi müphem kalmasın. Kemal Hoca araştırmasına konu ettiği gecekondu yerleşimini de, oraya göç edenlerin yola döküldükleri çıkış noktasındaki coğrafyayı da en başta sarih biçimde tanımlar; ikinci boyut ise, girişten sonraki ilk bölümde yer verilen, gerçekten de etkileyici olan karşılaştırmalı ve interdisipliner çalışmalara dair literatürdür.

bir ekibi sahaya yönlendirmiş,[2] anket sorularını hazırlamış, daha önce benzeri bir deneyimi olmayan ekip üyelerini muhataplarıyla nasıl ilişki kuracakları konusunda bilgilendirmiş, örnekleri sıkça görüldüğü üzere hoca otoritesiyle projenin yükünü altındakilerin sırtına yıkıp olan-biteni uzaktan izlemek yerine anket sürecine direkt olarak kendisi de dahil olmak suretiyle bulguları her gece genç kuşakla tartışmıştır.

Türk Demokrasi Tarihi'nin başında dikkat çekmiştim, belki kendisi dahi tam anlamıyla farkında olmaksızın orada sonraki etüdlerine kendisini hazırlamaktadır kariyerinin henüz başındaki genç araştırmacı. O kitap üzerine çalışırken ve biraz daha sonrasında, yani 1950ler ve '60larda sürekli olarak köyleri ve kasabaları ziyaret etmekte, farklı farklı kesimlerden, toplumsal tabakalardan insanlarla samimi, candan bir bağlantı kurmaktadır. Spesifik olarak gecekondu olgusu üzerine yazmaya, çok önemli gördüğü bu tema hakkında bir kitap hazırlamaya karar verdiğinde ise, işi daha da ciddiye alacak, çerçeveyi daraltacak ve 1968-1974 arasında altı yıl boyunca İstanbul'un haricinde Ankara, İzmir, Bursa, Adana gibi iç göçün yoğunlaştığı merkezlere odaklanacaktır.[3] Bu noktadan hareketle yeri gelmişken, son zamanlardaki yaygın eğilimin tersine, bilimde sabır unsurunun, bilgi üretiminde sabırlı çalışmanın, gerçek bilginin –güvenilir, eleştiriyi karşılayabilecek, zamanın sınavına dayanacak bilginin- vakit, hem de hayli vakit istediğinin altını çizmeliyim. "Elimdeki malzemeden alelacele bir, hatta birkaç kitap yapmalıyım", "Süratle akademik unvanlar kazanmalıyım", "Ne yapıp edip bir an evvel *görünmeli*, şan-şöhret kazanmalıyım" tarzı zaaflara yenik düşmemişti Hoca.

Gecekondu'nun öncü nitelikli bir yapıt olduğu da aşikardır. Kemal Bey'in konuya dikkatini yönelttiği tarihlerde İbrahim Yasa, Ruşen Keleş, Tansı Şenyapılı, biraz daha arka planda Cevat Geray, Emre Kongar gibi parmakla sayılabilecek, istisnai isimler haricinde gecekondu olgusunun Türkiye'nin geleceğinde, toplumsal dokusunda, kültüründe, iktisadi hayatında, siyasetinde nasıl bir rol oynayabileceği üzerine kafa yoran kişi sayısı pek azdır. Buna rağmen, ülkenin en ciddi meselelerinden birine, üstelik yıllar

2 O ekibin başını çeken, liderliğini üstlenen Boğaziçi Üniversiteli genci bugün Profesör Engin Deniz Akarlı olarak tanıyoruz. Benim de çok sevdiğim, büyük saygı duyduğum bir hocam olan Engin Bey daha sonra lisansüstü çalışmaları için Kemal Karpat'ın yanına, University of Wisconsin-Madison'a gidecektir.

3 Öte yandan, makaleleri, tebliğleri ile de hazırlanmaktadır kitabına Karpat: "The People's Houses in Turkey: Establishment and Growth", *Middle East Journal,* Kış-Yaz 1963; "The Impact of the People's Houses on the Development of Communication in Turkey, 1931-51", *Die Welt des Islams*, 15:4, 1973; "Social Effects of Farm Mechanization in Turkish Villages", *Social Research*, Bahar 1964. *Etnik Yapılanma ve Göçler* derlemesinde üç bölüm halinde verdiğimiz, Kemal Bey'in ODTÜ'de görev yaptığı sırada hazırladığı "Gecekondu Üzerine" başlıklı, tartışmanın ana eksenlerini özetleyen 1973 tarihli konuşma/metin de bu sürecin parçasıdır. Ayrıca, "The Politics of Transition: Political Attitudes and Party Affiliation in the Turkish Gecekondu", Engin Deniz Akarlı ve Gabriel Ben-Dor (der.), *Political Participation in Turkey*. İstanbul: Boğaziçi University Press, 1975.

geçtikçe daha da aciliyet kazanan meselelerinden birine ilişkin Cambridge University Press gibi dünya çapında prestijli bir yayınevinden basılan Karpat'ın eserinin Türkçeye 35 yıl sonra çevrilmesi enteresandır. Biliminsanlarımızın yabancı dil yetersizliği mi, daha genel bir okumama, literatür takip etmeme sorunu mu ya da bilimle uğraşmanın bireyleri azizler veya azizeler haline getirmediği, insani zaaflarımızı silmediği göz önüne alınırsa daha mesleki bir kıskançlık, kişisel bir çekememezlik mi...[4] 2000lerde, yazdığım bir bilimsel dergide iki üniversite mensubu gecekondu konulu bir literatür değerlendirmesi yapmışlar, eksik-gedik için de meslektaşlarının desteğini rica etmişlerdi örneğin: oradaki kaynaklar listesinde de Karpat'ın araştırmasının ne İngilizce orijinali ne de Türkçe çevirisi yer alıyordu.

Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm'e ilişkin hassasiyetle vurgulanması gereken, onu farklı bir konuma yerleştiren bir özellik de şudur: gecekondu hakkında yapılan çalışmalarda çoğunlukla şehirle, gecekonduda ikamet eden bireyin şehirdeki serüveniyle, oradaki deneyimiyle, şehrin ona, onun şehre etkisiyle ilgilenilir. Bir yanıyla, gayet pratik bir tercihtir de bu: seyahat etmeniz gerekmez, başka bir şehirde, kasabada ya da köyde –ekibinizle birlikte- barınma ve gündelik ihtiyaçları karşılama külfetinden kurtulursunuz, alışageldiğiniz üniversite ortamından kopmazsınız, çok daha kısa bir zaman diliminde de, üç-beş hafta, haydi bilemediniz üç-beş ay zarfında kotarabilirsiniz çalışmanızı.

Karpat'ın baktığı yer ise, şehir olduğu kadar ilk yola çıkılan nokta, yani kırsal kesim, ele almaya çaba gösterdiği başından sonuna tüm bir süreçtir. Köy ve kentin birbirlerini karşılıklı etkileyerek bütün bir ülke ölçeğinde tetikledikleri değişimle ilgilenmiş, son sürat, plansız-programsız yaşanan bu hareketliliği kendi dinamizmi içinde analiz etmeye uğraş vermiştir (Yaygın kanının tersine, dönüşümün kentten köye, tek yönlü olduğu fikrinde değildir Hoca; kırsalın da kentsele –diğer durumda olduğu gibi, olumlu ya da olumsuz- kattıkları vardır, o da yavaş yavaş şekillenen tablonun aktif bir katılımcısıdır).

"Turistik" denebilecek, kısa süreli ziyaretler de değildir Kemal Karpat'ın taşra seyahatleri. Merceğine aldığı dört ile (Gümüşhane, Sivas, Giresun ve Trabzon; kendi tabiriyle Kuzeydoğu Anadolu ya da Karadeniz) yıllar içinde bıkmadan, usanmadan defalarca gider, ilerleyen sayfalarda görüleceği üzere buraları tüm coğrafi nitelikleriyle, kasaba kasaba, köy köy bilmesi, muhtarları, esnafı, siyaset erbabını tanıması,

4 *Edebiyat ve Toplum*'da yazmıştım: Türkiye'nin en öndegelen, İngilizce eğitim veren üniversitelerinden birinden mezun, gecekondu mevzuuyla bir ölçüde ilgili, işinde de iyi sosyolog arkadaşım kitabı bilmiyordu. Onların kuşağına okutulmadığına göre, ihtimal onun hocaları da haberdar değildi.

insanların akrabalık bağlarına kadar vakıf olması bu bitmez-tükenmez, yorgunluk tanımaz gayretin, o gayretin arkasındaki bilimsel merakın semeresidir.[5]

Sıklıkla düşülen bir hatayla salt bugüne de bakmaz Karpat, güncel olana gömülüp tarihsel arka planı gözden kaçırmaz. Üzerinde çalıştığı, bir önceki paragrafta kısaca tanımladığım coğrafyanın yüzyıllardır (bazen geri dönmek, bazen dönmemek kaydıyla) göç verdiğinin, buralarda fiziksel koşulların, coğrafyanın, topografyanın dayattığı bir gurbetçilik geleneğinin sözkonusu olduğunun mükemmelen farkındadır. Başlarda verdiği Osmanlı dönemlerinden örneklerle bu eğilimi betimler, olayın her zaman Osmanlı topraklarıyla sınırlı kalmayıp örneğin Çarlık Rusyası'na da kaydığını söyler.[6]

Çalışmanın kantitatif, niceliksel boyutu da başka bir becerisidir Kemal Hoca'nın; sosyal bilimlerle iştigal eden çoğumuzun aksine,[7] sayıları, istatistikleri "okumanın", sayısal düşünebilmenin, sayısal olanı sözele dönüştürmenin üstesinden maharetle gelir.[8] Bu hassanın bir sonraki aşaması ise ağırlıklı olarak sayısal değerler, istatistiki

5 Belli bir hukuku olan Aziz Nesin'den onun Şebinkarahisar'daki köyünü öğrenir sözgelimi Kemal Bey. Hiç de üşenmez, otomobiline atlar (araba kullanmayı çok sevdiğini belirteyim; gençlik yıllarında birkaç kez Amerika'dan gemiyle Avrupa'ya gelip tüm kıta Avrupası'nı arabayla kat ederek Türkiye'ye geldiğini anlatmıştı), kalkar gider, günlerini oraya ayırır.

6 Vurucu bir insan hikayesinin, kendisi de akademisyen olan çok değer verdiğim bir insanın kişisel aile tarihinden hareketle anlattığı hikayenin vaktidir. Yirminci yüzyıl başlarında, Osmanlı devleti çökerken bir aile büyükleri karısını bırakıp çalışmak için gurbete çıkar, Rusya'ya gider, ancak tesadüfler sonucu kader ortaklarının çoğunda olduğu gibi Rusya kıyılarında kalamaz da, yolu çok daha kuzeye, neredeyse Sibirya'ya varır. Orada iş kurar, bir Rus kadınıyla evlenir, ondan bir oğlu olur; bu arada memlekette kalan kadın da umarsız babaevine dönmüş, fakat tekrardan bir yuva kurmamıştır. Ekim Devrimi'yle işler değişir, adam (muhtemelen daha sonra dönerim ümidiyle) Rusya'yı, bu arada karısı ve oğlunu da terk etmek zorunda kalır. Sonraki yıllar fazla yardımcı olmaz, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ideolojik gerginlik, Soğuk Savaş iklimi vesaire. Bir daha dönemez kahramanımız Rusya'ya, ama ilk eşine dönmeyi becerir, ondan da çocukları olur. Ancak her zaman söyler, "Sizin Rusya'da bir abiniz var. Kabil olursa, bulun onu". Gel zaman, git zaman dünya değişir, *perestroika*, *glasnost* derken Doğu bloğu çözülür, duvarlar yıkılır, gerçekten de aile –tabii artık sonraki kuşaklar, büyük dede göçmüştür- Rusya'da aktif bir şirketin aracılığıyla bulur Rus dedeyi. Emekli olmuş, kimi-kimsesi olmayan, artık bir bakımevinde yaşayan Rus dedeyi alır getirirler Türkiye'ye. Sonrasını, bana aktaran şöylece anlatıyor: "Küçüktüm o zamanlar, yine de biraz hatırlıyorum. Dedem ve Rus Dede karşılıklı otururlar, çay içerlerdi. Baktığın an kardeş olduklarını anlardın, aynı yüz, aynı hatlar, hareketleri de benziyor; biri ötekinin biraz daha sarışını, o kadar. Türk Dede Rusça bilmezdi, Rus Dede de Türkçe; öyleyken hiç konuşmadan, saatlerce birbirlerine sakin sakin gülümseyerek, aşikar bir huzur içinde otururlardı". Rusya'da bekleyeni de olmadığından, kalması önerilir Rus dedeye, istemez, geri döner ülkesine. Birkaç yıl sonra da ölüm haberi gelir aileye.

7 Bu satırların yazarı berbat bir örnektir sözgelimi.

8 *Etnik Yapılanma ve Göçler*'de de belirtmiştim, bu babda, tabii bunun yanında demografiye, nüfus hareketlerine, tarım toplumuna, toprak mülkiyetine önem verme anlamında Kemal Karpat'ın üzerinde İstanbul Üniversitesi'nden hocası Ömer Lütfi Barkan'ın büyük etkisi olduğunu düşünüyorum.

veriler üzerine kurulu O*smanlı Nüfusu* (1985) olacaktır (uzun yıllar oradaki bulguları ikinci bir ciltte yorumlama niyetindeydi Kemal Bey. Konuştuk da birkaç kez mevzuyu, kendimce teşvike, "kışkırtmaya" da çabaladım. Ancak hüzünle hatırlarım, yüz yüze son görüşmelerimizden birinde bir vesileyle bu konu açılınca, "Kaldı Kaan o" dedi, "belli ki, zamanım yetmeyecek").

Çalışmanın en önemli olduğuna inandığım özelliğine gelirsek...

Sosyoloji, antropoloji, etnografya tarzı alan araştırmasına dayalı dallarda şu ince, hassas ayrımı koyabilmek zorunludur (zorunlu olmakla birlikte, itiraf edelim ki kolay da değildir): bir yandan gözlemci karşısındaki insanı bir araştırma objesine, bir nesneye indirgememek durumundadır, böyle bir hisse kapıldığında muhatabınız yüksek ihtimalle içine kapanacak, arzu edilen bilgiyi sağlamaya yanaşmayacaktır. Diğer uçta ise, duyulan heyecanla, belki adanma ile bilimsel mesafenin ortadan kalkması, gözlemci konumundaki biliminsanının kendisini görüştükleriyle özdeşleştirmesi tehlikesi vardır.

Bence, Kemal Karpat bu dengeyi hoş bir biçimde kurmuştu. O derece ki, gecekondu sakinleri sorulanları samimiyetle, açık yüreklilikle cevaplamışlar, mahrem sayılan konulara dahi (kadınlı, erkekli, genç, yaşlı) girmişler, hatta sonunda da Hoca ile "İçimizi-dışımızı öğrendiniz gari" diyerek şakalaşmışlardır.

O halde neydi Karpat'ın başarısının, kurabildiği bu bağın sırrı?

İnsanları severdi Kemal Bey, gerçekten severdi; köy çocuğu olmasından, göçmenliği yaşamasından, erken yaşta emekçi kimliğiyle çalışmak zorunda kalmasından, çocukluğunda ve ilk gençliğinde müreffeh bir hayatı varken sonra dara düşmesinden dolayı, yani "yukarıdan aşağıya" inmesinden naşi özellikle de sıradan insanları, toplumun alt tabakalarını, yoksulları, düşkünleri severdi.[9] Sonra şartları, yapısal olanı dikkate alır, galiba bu sebepten de bir insanın mutlak iyi, mutlak kötü olduğuna fazla inanmazdı. Bunların üzerine, nehir söyleşisi *Dağı Delen Irmak*'ta anlattığı, hakikaten olağanüstü hayat hikayesini, yaşam deneyimini ekleyelim.

Örneğin, herkesle konuşabilme yetisi vardı, ama kendisini yukarı koymaksızın, eşiti gibi, ciddiye alıp dinleyerek, bu arada kendisi de anlatarak. Gülerek "Gider, otururum bir köy kahvesine" derdi, "Konuşuruz ederiz, neden sonra kimlerden olduğumu, nerden geldiğimi, ne iş tuttuğumu sorarlar. Söyleyince de inanmaz inanmaz bakarlar, bazen 'Eğlenme bizle, sen bizim gibi bir adamsın' derler" (Şöyle tersi bir örneği hatırlıyorum: kadın profesörümüz aşağı-yukarı kendi yaşlarındaki muhatabına

9 *Edebiyat ve Toplum* ile *Bir Ömrün İnsanları*'na bakılabilir: edebiyatımızın üç Kemaliyle, Kemal Tahir, Orhan Kemal, Yaşar Kemal ile belli bir hukuku vardı Karpat'ın. Ancak içlerinde ona en hitap eden Orhan Kemal'di, zaman zaman onunla yeterince vakit geçiremediğine hayıflanırdı Hoca. Andığım sebepten, Sait Faik ve Orhan Veli'yi de biraz daha farklı bir yere koyduğu fikrindeyim.

"Teyze" diye hitap ediyor, sorularını öyle soruyordu. Anlaşıldığı kadarıyla, teoride kuvvetliydi de, pratik sanki sallantıdaydı: yetersiz beslenmenin, toprakta çalışmanın, çocuk yaşta evlenme sonucu bir kısmı doğumla bir kısmı düşükle biten ard arda hamileliklerin yaşıtı hemcinsini kendisinden nasıl farklı kıldığını, nasıl çökerttiğini kavramaktan acizdi).

Bir artısı da şuydu Kemal Hoca'nın: yönetenlerin, liderlerin, "büyük adamların" değil, doğrudan değişimi yaşayanların, alttakilerin, -tam katıldığım bir terim değil ama- *madun*un sesini duymak istemiş, gecekonducuların "gözünü", bakış açısını merak etmişti.[10] Başka türlü söylersek, toplumsal değişimde, yerine göre çalkantıda esas yükü o sırtlamasına rağmen, fikri sorulmayanın, sesi çıkmayanın fikrine, sesine ilgi (ve saygı!) göstermiş, bu kitapta kanıtlandığı üzere karşısındakiler de bu candan, samimi ilgiye kayıtsız kalmamışlardır.

Eklemeli: o ana kadar çoğu çalışma da, arkadan gelen benzerleri de aile reisi ile, yani evin erkeği ile konuşur, onun yanıtlarını temel alır; neticede duyulan erkek bir sestir. Karpat (ve ekibi) ise, cinsiyet, medeni durum, yaş aralığı gibi kriterleri dikkate alarak araştırma grubu içine giren 16 yaş üzeri her gecekondulu ile görüşmüş, böylece çok daha kapsamlı, çok daha renkli, çok daha fazla miktarda veri sağlayan bir panorama elde etmiştir.

Galiba, bu gecekondu etüdü başını belaya da sokmuştur sosyal bilimcimizin. Kendisi de anlatıyor, o dönemde -60ların ikinci yarısı, 70lerin hemen başı- Rektör Kemal Kurdaş'ın davetiyle, "çıkarılıncaya kadar" ODTÜ'de ders vermektedir, [11] fakat ne yazık ki o yıllar sosyal değişimle bilimsel anlamda dahi ilgilenmenin "komünist" olarak damgalanmanıza yettiği devirdir. Muhalif kimliğiyle tanınan, Bölüm başkanı tanınmış sosyologumuz Mübeccel Belik Kıray da mesleki birikimiyle çalışmanın önemini hemen takdir etmiş, eldeki fonlardan maddi destek sağlamıştır ki, ihtimal bu da bazı kaşların kalkmasına neden olmuştur.[12]

Son olarak... *Türk Demokrasi Tarihi* için de aynı şeyi yazdım, 2021 yılının okuruna bu kitap, bir klasik niteliği olmakla birlikte, "eskimiş", "güncellemeye muhtaç", "yeni tartışmalardan uzak" görünebilir, ancak bu yargının yanlış olduğunu düşünüyorum. Karpat'ın burada dile getirdikleri bugün de (iç, dış) göç olgusunu, şehri, şehir

10 Latife Tekin'i önerdiğimde (*Sevgili Arsız Ölüm* ve *Berci Kristin Çöp Masalları*) okumuş, hoşuna da gitmişti. Tabii, Hoca kitabını Tekin'in yapıtlarından daha önce kaleme almıştı, ancak Muzaffer İzgü'nün *Gecekondu*'sunu o zamanlar gözden kaçırdığına yazıklanmıştı.

11 ODTÜ'den –hem de iki kez!- uzaklaştırılmasının Kemal Bey'de hakikaten yeri vardır, o kırgınlığı ömür boyu taşıdığını yakinen biliyorum. İlkinin gerekçesi idari bir haksızlıktır, ikincisinin ise haksız bir ideolojik damgalanma.

12 İlgilenen okur, ayrıntılar için *Bir Ömrün İnsanları*'ndaki "Mübeccel Kıray: İnsansever Hoş Gönüllü Bir Sosyolog" bölümüne başvurabilir. İroni şurada ki, sözkonusu fonlar ODTÜ'ye Ford Vakfı tarafından verilmiştir.

kültürünü, tüketim örüntülerini, genişleyen ve yükselen yapılaşmayı, rezidansları, varoşları anlama açısından önemlidir. Sadece, son bölümlerde tartıştığı siyasallaşma örneğini vereyim: göçmen, ilk geldiğinde varolan siyasi yapıya, eldeki dengelere uyum sağlar; biraz zaman geçtiğinde –ve sayısal olarak göçmen nüfus biraz daha fazlalaştığında- sistemle pazarlıklara girişir, bazı tavizler koparır, ama bazı tavizler de verir; demografik durum göçmenler lehine ciddi oranda farklılaştığında ise, artık kendi temsilcilerini, sözcülerini çıkartmaya başlamış, sistemi sorgulayarak o yöne veya bu yöne bir değişim talebini dillendirmeye hazırlanmıştır. Bu bölümlerin Türkiye'nin demokrasi pratiğini anlamada, neyi doğru yapıp nerede hataya düştüğümüzü analiz etmede, son 50 yılın dinamiklerini çözmede anahtar niteliğinde olduğu inancındayım.

İyi okumalar!

Kaan Durukan
Ağustos 2021
Kadıköy, İstanbul

TEŞEKKÜR

Öncelikle on altı kişilik araştırma ekibine özel olarak teşekkür etmek isterim. Bu yorucu araştırmayı onların tuttuklarını bırakmayışları, gecekonduluları psikolojik bakımdan anlayışları ve sıkı iş disiplinleri mümkün kıldı. Ekipten bazılarının sonradan Türkiye'deki çeşitli kurumlarda çalışmaya başlamış ve bu araştırmadan kazandıkları deneyimi iyi bir şekilde kullanıma sokmuş olmalarından duyduğum memnuniyeti burada belirtmeliyim. İlk araştırmayı mali olarak destekledikleri için, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'ne ve Boğaziçi Üniversitesi'ne (eski Robert Koleji), araştırma yardımı için, Wisconsin Üniversitesi-Madison'daki Karşılaştırmalı Dünya Tarihi Programı'na ve Land Tenure Center'a teşekkürler. Son olarak, yorumları ve önerileri için müteveffa Lloyd T. Fallers'a, Janet Abu Lughod'a ve Joan Nelson'a ve yazım işlerindeki yardımları için Wisconsin Üniversitesi Tarih Bölümü'ne teşekkür ederim.

Kemal H. Karpat
Mayıs 1976
Madison, Wisconsin

TÜRKÇE ÇEVİRİYE ÖNSÖZ

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Asya, Güney Amerika ve Afrika'da köyden kente göçler hız kazanarak, çok değişik türden bir sosyal olaya, bazen "kentlerin köyleşmesi" şeklinde ifade edilen bir gelişmeye yol açmıştır. Aşağı yukarı bir milyar kişi böylece kentleşme sürecine girer. Olayın ekonomik, siyasal, kültürel ve antropolojik etkileri genel olarak her yerde görünmekle beraber, göçün kendisi ve meydana getirdiği değişiklikler her ülkenin kendi tarihine ve kültürüne göre isimler ve şekiller almıştır. Göçmenlerin yerleşim yerleri onların alelacele yaptıkları meskenlerine, yani evlerine göre isimlendirilmiştir. Afrika'da göçmenlerin yerleşim yerleri *bidonville*, Brezilya'da *favela* ve diğer ülkelerde başka isimler altında tanıtılmaktadır (Birinci Bölüm'de yirmi beş kadar isim verilmiştir). Bu isimler her ülkenin fakire, başkasına ait araziye el koymaya ve diğer konulara dair kültür ve bakış açısını ifade ettiği için, çok ilginç bir kültür araştırmasına konu olabilir. Türkiye'de köyden kente göç edenlerin kurdukları evlere verilen "gecekondu" ismi, evlerin alelacele bir gecede inşa edildiğini ifade ettiği gibi, "kim ne kaparsa elinde kalır" veya "kapan kapana" gibi cümleler ülkede mülkiyet haklarının derin kök salmadığını ortaya koyar. Diğer yandan, gecekondu yoluyla başkasına veya çok kez devlete ait gasp edilen araziler, çeşitli şekilde özel mülkiyete dönüştürülerek özel mülk sahiplerinin (yani orta sınıfın) sayısını çoğaltmakta ve işlevsiz bir araziyi değerlendirmektedir. Böyle bir görüş ileri sürmenin amacı, gecekonduyu savunmaktan çok köyden kente göçün ve gecekondu olayının çok yönlü olduğuna işaret etmektir. Esasen beni bundan yirmi beş yıl önce bu çalışmayı ele almaya iten ana güç, köyden kente göçün yalnız yer değiştirmekten ve arazi gaspından oluşmadığını, onların ötesinde birçok yönleri ve etkileri olan köklü bir sosyal değişme olduğunu anlatmaktır.

Bu çalışmaya Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Bölümü ve onun o tarihte başkanı olan Prof. Dr. Sayın Mübeccel Kıray'ın desteğiyle giriştik. Çalışmayı on altı anketçi arkadaşla beraber yürüttük. O tarihlerde her yıl bir sömestr Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nin kadrosundan çıkarılıncaya kadar orada sosyal yapı, tarihsel sosyoloji dersleri verdim. Herhalde bugün oraya gitsem "sağcı", "dinci" vesaire bahanesiyle yine beni orada yaşatmazlardı. Halbuki o zaman da bugün olduğu gibi, ana amacım, Türk toplumunun geçirdiği değişiklikleri (yani çağına uyma ve bunu kendi özüne sadık kalarak gerçekleştirme çabasını) bütün yönleriyle anlamak ve anlatmaktı. O tarihlerde, Türkiye'de sosyal değişmeyi incelemek bir insanı "solcu" yapmaya yeterliydi. Özüne sadık kalmaktan söz etmek ise, aynı insanı "sağcı" yapıyordu. Birinci

ve ikinci halde, insanları "solcu" veya "sağcı" olarak değerlendirenler kendilerini öz kültürlerinden ayrı gören yabancılaşmış zavallılardır. Halbuki sosyal bir inceleme, bir insanı, hem maddi, hem manevi yönleriyle ele almak zorundadır. Nitekim bu gecekondu çalışmamızda kente göç eden köylülerin yalnız maddi durumlarını değil, aynı zamanda dinî kimliklerinin nasıl güçlenerek değiştiğini de ele aldık. Köyden kente göçün Türkiye'yi ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel bakımdan kökünden değiştirerek her alanda ülke çapında bir bütünleşmeye yol açacağına inanmıştım. Ana olay, değişik unsurlardan ve bölgelerden oluşan Türkiye'nin modern anlamda bir ulus, bir millet olması için köy ve kasaba halkının büyük bir bölümünde yaşayan temel tarihî kültürün, kimliğin ve *ethosun* (yani topluma psikolojik güç ve kişilik veren özelliklerin) dinamikleşerek kentte yaşayan elitleri etkilemesidir. Ziya Gökalp'in tam tersine, elitlerin (onun deyimiyle, güzidelerin) halk arasına inerek onlara "medeniyet" götürmesi yerine, halkın elitlere kendi kültürünü ve benliğini aşılaması gerektiğine inanmıştım. Medeniyet, Gökalp'e göre ilim ve teknolojiden oluşmaktadır. İlim ve teknoloji, teorik ilim halinden çıkarılarak insanların hayatını daha iyi bir hale getirirse, herkes tarafından derhal alınır ve benimsenir. Türk köylüsü traktörü, kamyonu, televizyonu ve sair kolaylıkları okulda inceleyerek değil, yararlı olduğu için inanılmayacak bir hızla kabul etmiştir. Yirmi beş yıl önce bizim köyden kente göçlerden beklediğimiz değişiklikler tahminlerden çok daha fazla gerçekleşmiş, kısmen göçler sayesinde Türkiye kültür bakımından bütünleşmiş, dinamik bir ülke ve modern bir ulus olmuştur/olmaktadır. Bugün Türkiye'de edebiyatta, müzikte, dilde, yaşayışta, düşüncede, hatta yemek çeşitlerinde bazı bölgesel ve kişisel farkların ötesinde köy ile kent arasındaki farklar azalmış ve siyasal-kültürel bir bütünleşme olmuştur. Ben bu temel konuları kavram olarak okuduğunuz bu kitapta çok az belirtmekle beraber, bu bütünleşmeyi, yani modern bir ulus olma çabasını oluşturan birçok soyut olayı araştırdım.

Bunun için de, gecekonduyu ve gecekonducuyu yalnız yerleştiği şehirde değil, geldiği köyde, göçü gerektiren nedenler ve göçün köydeki etkileriyle bizzat yerinde inceledik. Bu nedenle, iki ilâ dört kişiden oluşan araştırma ekipleri, göç veren köyleri ve bölgeleri doğrudan sahada incelemiştir. Şahsen ben de İstanbul'da incelediğimiz bölgelerde anketçi olarak çalıştığım gibi, Şebinkarahisar, Alucra, Şiran gibi yerlerde, yani gecekonducuların geldikleri kimi köylerde fiilen araştırma yaptım. Böylece araştırmamız, bazı temel kavramlar çerçevesi içinde yürütülmesi yanında, ampirik olarak gerçek olayları ve kişileri temel almıştır. Bu kadar geniş çerçeveli ve değişik, fakat gerçeklere uygun yöntemlerle yürütülen bu tip çalışma, alışılanın hayli ötesinde olduğu için Batı'da çok olumlu karşılanmıştır. Buna karşılık, Türkiye'de fazla yankı uyandırmamıştır. Belki de, çalışma İngilizce yayımlandığı için Türkiye'de fazla tanınmamıştır. Timaş Yayınları'nın Türkçe çevirisi ve yayımının bu çalışmayı daha büyük bir okuyucu kitlesine tanıtacağını umuyorum.

Bu çalışmanın yakın vadeli amaçlarının ötesinde, yani gecekondu olayının niçin ve nasıl oluştuğunu incelemenin yanında, daha uzun vadeli bir başka amacı vardır. Bizim kanımıza göre, gecekonduyu yaratan köyden kente göçün başlangıcını ondokuzuncu yüzyılda bulmak mümkündür. Osmanlı Devleti'nin ulusal bir Türk devleti haline gelebilmesi için Osmanlı camiasının, yani dil esası üzerine kurulmuş toplulukların birbiriyle kaynaşarak yeni bir toplum haline gelmesi gerekmekteydi. Bu ise, toplumun çok köklü bir sosyal yapı değişikliği yaparak, tarihî ve kültürel devamlılığını koruyarak yeni bir kimlik ve kişilik almasını gerektirmektedir. Kimlik ve kişilik değişimi de, rejim değişiklerini kaçınılmaz bir duruma getirmektedir. İşte ondokuzuncu yüzyılda Anadolu'ya ve Rumeli'ye gelen milyonlarca göçmen (ki bunların büyük çoğunluğu eski Osmanlı tebaası Müslümanlardan oluşmaktadır) ilk sosyal yapı değişikliklerine yol açmıştır. Bu ondokuzuncu yüzyıl olgusunun yanı sıra, miri arazinin özel mülkiyete dönüşmesi, yeni bir orta sınıfın ortaya çıkışı, kapitalizmin Osmanlı toplumuna yavaş yavaş girmesi gibi birçok tamamlayıcı ve yön verici olayın meydana geldiğini de hatırlamak gerek.

İşte biz Osmanlı Devleti'nde göçlerin neden olduğu büyük kişisel, toplumsal, kültürel ve siyasal değişiklikleri anlamak için göçün bizzat kendisini tüm yönleriyle anlamak ihtiyacını duyduk. Osmanlı Devleti'ndeki tarihî göçlerin dışarıdan Anadolu'ya doğru yönelmiş olmasına karşılık, gecekonduyu doğuran göçlerin iç göç olduğu aşikârdır. Kuşkusuz ki iç ve dış göçlerin birbirine benzer ve farklı yönleri vardır. Ancak Osmanlı Devleti'nde ondokuzuncu yüzyılda Rumeli ve Anadolu'ya olan göçler daha yakından incelenirse, iç göç oldukları ortaya çıkmaktadır; çünkü göçmenlerin anavatanları göçten çok az zaman önce Osmanlı topraklarının bir parçasıydı. Nitekim 1878'de Balkanlar'dan Anadolu'ya gelen göçmenlerle Balkan Savaşı (1912-1913) esnasında gelen Makedonya, Trakya ve Yunanistan göçmenleri hiçbir zaman Bulgar, Yunan veya Sırp idaresinde yaşamamışlardır.

İşte bu noktadan hareket ederek, şahsen tanık olabileceğimiz, fiilen sahada incelenmesi mümkün olan günümüzün köyden kente göçleriyle ondokuzuncu yüzyıl Osmanlı göçleri arasında büyük fark olmayacağını düşündük. Osmanlı göçmenleri aynı kültürü, dinî ve tarihî deneyimi paylaşan Anadolu'ya göç etmişlerdir. Çağdaş göçmenler de benzer şekilde aynı kültürü, dili ve siyasi idareyi paylaştıkları Türkiye Cumhuriyeti kentlerine göçmüşlerdir. Başka bir deyimle, gecekonduyu oluşturan göçleri incelemekle tarihî Osmanlı göçlerinin etkilerinin daha iyi anlaşılacağına inanıyorduk. Göç eden, kişidir ve yeni ortama uyum sağlayan yine kişidir. Tarih bugünün dünü olduğuna göre, aynı olaylar karşısındaki insanların tepkilerinin de bugünden pek farklı olmayacağı aşikârdır. Osmanlı Devleti'nde ve Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşayan insanlar her bakımdan birbirlerinin devamıdırlar (hatta bir adım daha ileri giderek diyebilirim ki Brezilya *favela*larında gördüğüm gecekonducularla İstanbul'da veya İzmir'de gördüğüm gecekonducuların sorunları, kişilik ve tepkileri birbirinden

o kadar farklı değildi). Sonuçta, bu gecekondu araştırması sayesinde biz, Türkiye'nin sosyal ve kültürel değişimlerini daha kapsamlı anlayabildiğimiz gibi, tarihî Osmanlı göçlerinin etkilerini de daha iyi değerlendirmek imkânını bulduk.

İşte Türk okuyucusuna yirmi beş yıl gecikmeyle sunduğumuz bu çalışma, yukarıda belirttiğimiz düşüncelerin sonucudur. Göçlerin Osmanlı Devleti'nde çok kapsamlı değişiklikleri nasıl yarattığını, çok daha geniş tarihî ve kavramsal bir çerçeve içinde 2001 yılında yayımlanan son bir çalışmamızda görmek mümkündür: *The Politicization of Islam: Reconstructring Identity, State, Faith and Community in the late Ottoman State* (İslam'ın Siyasallaşması: Osmanlı Devleti'nin Son Devrinde Kimlik, Devlet, Din ve Cemaatin Yeniden İnşası). Bu kitabın çevirisini üzerine alan sayın Abdulkerim Sönmez'e teşekkür ederim.

Kemal H. Karpat
Madison-Wisconsin